

PROJEKTY PARTYCYPACYJNE W PRZESTRZENI MIEJSKIEJ. MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA NA PRZYKŁADZIE „PODWÓRKOWEJ REWOLUCJI”, GDAŃSK ORUNIA 2013

Wstęp

Niniejszy rozdział jest próbą odpowiedzi na pytanie: jakie możliwości i ograniczenia są związane z procesem partycypacji społecznej w projektowaniu przestrzeni miejskich na przykładzie akcji *Podwórkowa rewolucja* z 2013 roku. Partycypacją określa się branie udziału w czymś, uczestniczenie²²⁰. Na potrzeby artykułu przyjęto definicję stworzoną przez International Association for Public Participation (IAP2); według niej partycypacja publiczna jest prawem obywateli do dokonania wyboru czy chcą wziąć udział w procesie podejmowania decyzji²²¹.

Znaczenie partycypacji w projektowaniu

Pierwszych rozważań na temat partycypacji społecznej można doszukiwać się w XIX wieku, kiedy rozwija się idea spółdzielczości. Wpisuje się w to np. idea *miasta-ogrodu* autorstwa Ebenezera Howarda. Jednak pierwsze metodologiczne podejście do tematu partycypacji w projektowaniu pojawia się w krajach skandynawskich. W Norwegii w latach 70. XX wieku mamy do czynienia z projektowaniem kooperatywnym (ang. *cooperative design*) i z badaniami aktywnymi (ang. *action research*). W latach 80. ubiegłego wieku w Europie popularność zdobywa *participatory design* oraz *user-oriented design*. W tym samym czasie w USA i Australii swój rozkwit ma *co-design* (bardzo zbliżony do działań norweskich)²²². Według Spinuzziego idea partycypacji jest wynikiem współistniejących silnych trendów w Europie odnoszących się do sprawiedliwości, wyrównania szans różnych klas społeczeństwa, oraz poglądu, że projektant nie jest tylko artystą, ale również badaczem i uczestnikiem wywołanego przez projekt procesu²²³. XX i XIX wiek przynosi pierwsze próby zachęcania i włączania użytkowników do współtworzenia otaczającej przestrzeni. Zostaje dostrzeżone, że jeżeli coś jest tworzone wspólnie, to wszyscy czują się za to odpowiedzialni i o to dbają, również po zakończeniu budowy czy przekształceń.

Partycypacja jest ściśle związana z ustrojem demokratycznym. Polega na zapewnieniu wszystkim obywatelom prawa do udziału w sprawowaniu władzy. Może przybierać formę bezpośrednią lub pośrednią²²⁴. Partycypacja społeczna w projektowaniu to „idea włączenia nieprofesjonalistów w proces tworzenia i realizacji przedsięwzięć przestrzennych”²²⁵. W tym kontekście partycypacja polega na współuczestnictwie wszystkich zainteresowanych w procesie projektowania. W zależności od sytuacji, takimi współuczestnikami mogą być władze miasta/wsi/powiatu, deweloper, projektant, eksperci oraz obecni lub przyszli mieszkańcy, użytkownicy i bywalcy.

Według International Association for Public Participation (międzynarodowego stowarzyszenia, którego członkami są m.in. Kanada, Australia, USA, Południowa Afryka) istnieje pięć etapów rozwoju partycypacji, które różnią się formą oraz zaangażowaniem obywateli w podejmowanie decyzji. Pierwszy etap, jakim jest *informowanie*; polega na przekazaniu społeczeństwu najważniejszych in-

²¹⁹ Politechnika Gdańska.

²²⁰ <http://sjp.pl/partycypacja>.

²²¹ <http://www.iap2.org/>.

²²² Barełkowski, 2014, s. 3.

²²³ Spinuzzi, 2005.

²²⁴ Niżnik-Dobosz, 2014, s. 23-24.

²²⁵ Pawłowska, 2010, s. 59.

formacji w celu umożliwienia zrozumienia problemu i sposobu jego rozwiązania. Etapem drugim jest *konsultowanie*, czyli uzyskanie od społeczeństwa informacji dotyczących podjętej decyzji. Etap trzeci to *angażowanie* – jest to praca z zainteresowanymi podczas trwania całego procesu decyzyjnego w celu zapewnienia zrozumienia przesłanek do podjęcia pracy i efektu końcowego. Czwarty etap, to *współpraca* – polega na szeroko pojętym współdziałaniu ze społeczeństwem na każdym etapie procesu. Ostatnim, najbardziej angażującym etapem, jest *upoważnienie*, które pozostawia ostateczną decyzję w rękach opinii publicznej²²⁶.

Przyjmując jako główne kryterium zakres uczestniczenia obywateli i władzy publicznej w całym procesie decyzyjnym można zdefiniować następujące funkcjonujące modele partycypacji: *asymetryczny* – gdy udział obywateli jest minimalny, *opiniodawczo-konsultacyjny* – udział społeczeństwa jest na znaczącym poziomie, model *symetryczny* – gdy udział obu zainteresowanych stron jest na porównywalnym poziomie oraz *delegacyjny* – udział obywateli jest przeważający²²⁷.

Przykład miejskiej partycypacji: *Podwórkowa rewolucja*

Przykładem zrealizowanego w przestrzeni miejskiej projektu partycypacyjnego jest *Edukacja obywatelska w działaniu* z 2012 roku. We współpracy z *Fundacją Innowacji Społecznej* oraz należącym do niej Domem Sąsiedzkiem – *Gościnną Przystaną* odnowiono jedno z oruńskich podwórek znajdujące się pomiędzy blokami przy ulicach Ramułka i Związkowej w Gdańsku. Projekt doczekał się kontynuacji w 2013 roku, gdy postanowiono rozpocząć proces rewitalizacji kolejnych pięciu podwórek, również na terenie Gdańskiej Oruni²²⁸. Akcję nazwano roboczo *Podwórkową rewolucją*.

Podczas wyboru podwórek, które mają zostać przekształcone, brano pod uwagę kilka czynników. Najważniejsza była kwestia własności. Starano się wybrać takie przestrzenie, które były własnością gminy - usprawiło to cały proces pozyskiwania zgody na wykonanie prac. Kolejnymi argumentami przemawiającymi za konkretnymi miejscami były względy przestrzenne – podwórko nie mogło być jedynie dojazdem do garaży, musiało posiadać potencjał, by stać się przestrzenią wielofunkcyjną, dostosowaną do potrzeb wszystkich grup wiekowych²²⁹.

Zdecydowano zająć się podwórkami przy ulicach: Podmiejskiej 9,10 i 11; Związkowej 4 i 6; Związkowej 1, 2 i 3; Przy Torze/Serbskiej; Trakt św. Wojciecha/Rejtana.

Ryc. 1. Podwórko przy ulicy Związkowej 1, 2 i 3 – przed rozpoczęciem prac – zima 2013 r.²³⁰

²²⁶ <http://www.iap2.org/>.

²²⁷ Kaźmierczak, Olech, 2011, s. 100-110.

²²⁸ Konopka, 2013.

²²⁹ Olejarczyk, 2013.

²³⁰ Brennan *et al.*, 2013.

Ryc. 2. Podwórk przy ulicy Związkowej 1, 2 i 3 – po zakończeniu prac – lato 2013²³¹

Ryc. 3. Podwórk przy ulicy Związkowej 1, 2 i 3 - cztery lata po zakończeniu prac – lato 2017

Projekt wykonano w 10 etapach:

1. *Przygotowanie do pracy projektowej: analiza przestrzeni i społeczności, pozyskanie środków i partnerów* – ten krok polegał na zbadaniu potencjału społecznego i przestrzennego podwórka poprzez obserwacje i rozmowy z mieszkańcami. Dodatkowo wolontariusze i pracownicy fundacji próbowali zorientować się, czy zamierzone działania są zgodne z potrzebami lokalnej społeczności oraz czy mieszkańcy chcą podjąć się przekształcenia otaczającej ich przestrzeni. W międzyczasie dokonano analizy wybranych podwórek pod względem przestrzennym – określono granice działki i natężenie użytkowania podwórka, ustalono jaka tam występuje roślinność oraz zapoznano się z uwarunkowaniami prawnymi i administracyjnymi danego terenu. Kolejnym ważnym elementem tego kroku było pozyskanie środków na realizację założonego celu. Dzięki pozytywnym rezultatom pierwszej edycji projektu, udało się pozyskać środki ze szwajcarskiego grantu na kolejne działania. Każde z podwórek miało budżet 12 tysięcy złotych²³², a pełne koszty zakupu roślin pokryło miasto. Poproszono o pomoc również Gdański Zarząd Nieruchomości, który jako zarządca terenu wyraził zgodę na działania oraz włączył zaplanowane prace budowlane do programu odpracowania długów. Całe przedsięwzięcie

²³¹ Brennan *et al.*, 2013.

²³² Konopka, 2013.

wspomógł także Zarząd Dróg i Zieleni w Gdańsku – przekazując bezpłatnie używane płyty chodnikowe z remontowanych chodników. Zostały one wykorzystane przez uczestników projektu do utwardzenia gruntu pod osłony śmietnikowe na każdym z pięciu przekształcanych podwórek. W trakcie trwania prac uzyskano m. in. wsparcie Rady Miasta oraz Rady Osiedla. Całemu założeniu poświęcono jedno ze spotkań komisji rewitalizacji Rady Miasta, a radni zostali zaproszeni do zapoznania się z prowadzonymi pracami. W przedsięwzięcie zostali zaangażowani również mieszkańcy okolicznych domów, dzieci z lokalnej świetlicy *Gościnna Przystań*, członkowie Rady Osiedla Orunia – Św. Wojciech – Lipce, oraz studenci Politechniki Gdańskiej, Uniwersytetu Gdańskiego i Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku.

2. *Zespół, budżet i plany* – na tym etapie stworzono zespół projektowy (zajmujący się stroną merytoryczną i administracyjną) oraz określono dokładnie budżet.

3. *Szczegółowy harmonogram* – ustalono harmonogram prac w taki sposób, by czas i miejsce spotkań odpowiadały wszystkim zainteresowanym. Były to terminy popołudniowe lub weekendy, by spotkania nie kolidowały z pracą i zajęciami szkolnymi mieszkańców. Dla użytkowników każdego z pięciu podwórek przygotowano oddzielne spotkania: po trzy spotkania projektowe odbywające się w Domu Sąsiedzkim *Gościnna Przystań* oraz osiem spotkań – poświęconych realizacji projektu. Całość działań przewidziana została w terminach od końca lutego do połowy czerwca 2013 roku.

4. *Akcja promocyjna i informacyjna* – po ustaleniu dokładnego harmonogramu działania, uczestnicy *Podwórkowej rewolucji* rozpropagowali akcję poprzez pojawienie się na wybranych podwórkach w przebraniach i informowanie mieszkańców, co i w jaki sposób zamierzają zrobić. Odbiór takiej formy nagłaśniania był różny. Niektórzy mieszkańcy pytali o szczegóły, inni nie chcieli wyjść z domu do młodych, poprzebieranych i nawołujących ludzi (część osób była sceptycznie nastawiona – przykładem może być jedna z mieszkańek pobliskich domów, która wezwała policję). Dodatkowo pojawiła się informacja na *facebooku* oraz plakaty z dokładnymi terminami i miejscami spotkań.

5. *Spotkania planistyczne* – podczas trzech spotkań z mieszkańcami omówiono stan przestrzeni, co jest w niej ważne dla użytkowników, a co wymaga zmiany. Podzielono podwórko na strefy funkcjonalne. Następnie przedstawiono uczestnikom główne założenia oraz możliwości przedsięwzięcia. Określono potrzeby i oczekiwania mieszkańców. Kolejnym krokiem było wspólne stworzenie, przy pomocy makiety, projektu przestrzeni. Na ostatnim spotkaniu planistycznym naniesiono poprawki do uprzednio stworzonego i sprawdzonego pod względem obowiązujących przepisów prawnych planu. Ostatnim zadaniem tej części prac było wstępne określenie kosztów. Na tym etapie użytkownicy jednego z przekształcanych podwórek nie pojawili się. Zaistniała sytuacja zmusiła wolontariuszy do zmiany planów i udanie się na podwórko by ponownie zaprosić mieszkańców do udziału w całym przedsięwzięciu.

6. *Praca nad rozwiązaniami technicznymi odnoszącymi się do projektu opracowanego z mieszkańcami* – ten krok bazował na podjęciu wraz z użytkownikami podwórek decyzji dotyczącej zaangażowania do konkretnych prac osób mających ku temu predyspozycje lub posiadających odpowiednie umiejętności, oraz na zorganizowaniu potrzebnych narzędzi.

7. *Zakup materiałów, zaplanowanie i umówienie dostaw materiałów* – był to jeden z etapów, który mógł odbyć się bez czynnego udziału lokalnej społeczności.

8. *Prace podwórkowe* – rozpoczęciem całej pracy w terenie było posprzątanie wraz z mieszkańcami całego podwórka; w tym momencie miało miejsce bliższe poznanie się sąsiadów oraz ich integracja. Następnie pojawił się ciężki sprzęt w celu wykonania prac terenowych. Kolejnym etapem było nasadzenie drzew i kwiatów, ustawienie ławek, zamontowanie piaskownicy, ułożenie ciągów pieszych, wysianie trawy czy namalowanie muralu.

9. *Podsumowanie i świętowanie* – po zakończeniu prac na każdym z pięciu podwórek urządzono grilla dla wspólnie pracujących przy projekcie mieszkańców i wolontariuszy. Był to czas na podsumowanie całego procesu oraz pogratulowanie wszystkim ciężkiej pracy i jej efektów.

10. *Ewaluacja projektu* – po zakończonym projekcie współtwórcy z *Fundacji Innowacji Społecznej* ocenili uzyskane efekty i działania niebędące pod ich opieką. Poza ogólnym dbaniem o przestrzeń przez osoby, które brały czynny udział w procesie zauważono, że część osób, które nie pojawiły się podczas trwania całego przedsięwzięcia, po zakończeniu prac postanowiło dodać coś od siebie - na jednym podwórku starsza pani zasadziła kwiaty, na innym po miesiącu skoszono trawę²³³.

²³³ Brennan et al., 2013.

Po czterech latach od zakończenia przedsięwzięcia dwa z pięciu podwórek są utrzymywane w bardzo dobrym stanie technicznym i wizualnym. Dwa podwórka mają widoczne ślady zaniedbania i braku zainteresowania ze strony lokalnej społeczności.

Ryc. 4. Podwórko przy ulicy Związkowej 4 i 6 – przed rozpoczęciem prac – wiosna 2013²³⁴

Ryc. 5. Podwórko przy ulicy Związkowej 4 i 6 – po zakończeniu prac – lato 2013²³⁵

²³⁴ *Ibidem.*

²³⁵ *Ibidem.*

Ryc. 6. Podwórkę przy ulicy Związkowej 4 i 6 - cztery lata po zakończeniu prac – lato 2017

Wnioski

Każdy z etapów *Podwórkowej rewolucji* cechował się różnym stopniem zaangażowania stron uczestniczących w całym procesie, jednak przez cały czas trwania projektu mieszkańcy i użytkownicy podwórek byli włączani w pracę nad przemianą ich przestrzeni. Podczas trwania projektu uwydatniły się możliwości (a) i ograniczenia (b) procesu tworzenia projektów partycypacyjnych.

(a) Tego typu projekty pozwalają na stworzenie wspólnej wizji przestrzeni miejskich przez różne grupy społeczne żyjące w jednym miejscu. Pomagają w poprawie współpracy i rozwijaniu dialogu pomiędzy mieszkańcami, instytucjami pozarządowymi i władzami miasta. Może to prowadzić do pojawienia się pozytywnych zmian w danym środowisku. Dodatkowo takie działania zachęcają ludzi do współobecności, która jest konieczna, by zaistniała więź społeczna. Różnego rodzaju inicjatywy motywują mieszkańców do udziału w nich, a współobecność jest pierwszym warunkiem do tworzenia się wspólnoty. To wspólne przebywanie w jednej przestrzeni, a następnie współtworzenie jej, może zaowocować wytworzeniem pozytywnych relacji. W momencie włączenia mieszkańców w cały proces przekształcania przestrzeni sprawiamy, że mają oni realny wpływ na efekt końcowy, czują się odpowiedzialni za prace podczas wszystkich etapów. Dzięki temu dbają o to miejsce również po zakończeniu prac. Ważnym elementem całego projektu jest więc nauka współpracy i odpowiedzialności za podjęte decyzje. Współpraca pomiędzy profesjonalistami i nieprofesjonalistami przyczynia się do stworzenia wspólnego języka, rozumianego przez wszystkie zaangażowane w projekt osoby. Dzięki temu każde kolejne przedsięwzięcie, organizowane przez tych samych inicjatorów, będzie miało łatwiejsze początki. Po czterech latach można zauważyć, że dwa z pięciu odnowionych podwórek są utrzymywane w bardzo dobrym stanie – oznacza to, że mimo zakończenia monitorowania działań przez *Fundację Innowacji Społecznej*, mieszkańcy pobliskich domów nadal czują się odpowiedzialni za stworzoną przez siebie przestrzeń.

(b) Projekty partycypacyjne mają również szereg ograniczeń, takich jak diametralnie różne interesy zainteresowanych stron, które prowadzą do trudno rozwiązywalnych sporów. Cały proces projektowy i realizacyjny jest bardziej czasochłonny, niż tworzenie projektu bez udziału nieprofesjonalistów. Pojawia się konieczność dostosowania harmonogramu do codziennych zajęć użytkowników tj. szkoły czy pracy. Język, którym posługują się profesjonalisci jest często niezrozumiały dla osób niezajmujących się na co dzień tego typu działaniami. Rysunki techniczne są trudne do odczytania dla nieprofesjonalisty. Pojawia się potrzeba znalezienia innego sposobu komunikacji – np. stworzenie makiety roboczej. Podczas tego typu projektów początkowo większość mieszkańców jest nastawiona sceptycznie, a część z nich nigdy nie przyłącza się do współpracy.

Przykład *Podwórkowej rewolucji* pokazuje, że nie zawsze mieszkańcy dbają o przekształconą przestrzeń po zakończeniu prac - trzy z pięciu odnowionych podwórek po czterech latach od zakoń-

czenia prac zostały bardzo zniszczone. Mieszkańcy nie wykazali wystarczająco dużego zainteresowania utrzymaniem dobrego stanu stworzonej przestrzeni.

Literatura

- Barełkowski Robert, *Problemy implementacji projektowania partycypacyjnego w Polsce*, „Space & Form” 2014, nr 22_3, s. 3.
- Brennan Sean *et al.*, Zespół Gdańskiej Fundacji Innowacji Społecznej, *Przewodnik po podwórkach – czyli jak w dziesięciu krokach zmienić wspólnie z mieszkańcami przestrzeń ich sąsiedztwa*, Gdańska Fundacja Innowacji Społecznej, Gdańsk 2013.
- Kaźmierczak Tomasz, Olech Anna, *Modele partycypacji publicznej*, w: *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, red. Olech Anna, Fundacja Instytut Spraw Publicznych Warszawa 2011, s.100-110.
- Konopka Adam, *Rewolucja podwórkowe na Oruni*, <http://krytykapolityczna.pl/kraj/miasto/rewolucje-podworkowe-na-oruni/> [14.07.2017].
- Niżnik-Dobosz Iwona, *Partycypacja jako pojęcie i instytucja demokratycznego państwa prawnego i prawa administracyjnego*, w: *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, red. Dolnicki Bogdan, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 23-24.
- Olejarczyk Piotr, *Od podwórek się zacznie?*, http://www.mojaorunia.pl/index.php?option=com_orunia&Itemid=24&task=artykul&id=2499 [14.07.2017].
- Pawłowska Krystyna (red.), *Zanim wybuchnie konflikt. Idea i metody partycypacji społecznej w ochronie krajobrazu i kształtowaniu przestrzeni*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2010.
- Sanoff Henry, *Integrowanie programowania, ewaluacji i partycypacji w projektowaniu architektonicznym: podstawy teorii Z*, Wydawnictwo Naukowe Stowarzyszenia Psychologia i Architektura, Poznań 1999.
- *Słownik Języka Polskiego*, <http://sjp.pl/partycypacja> [10.04.2017].
- Spinuzzi Clay, *The Methodology of Participatory Design*, “Technical Communication”, Vol. 52, Nr 2. May 2005, s. 163-174.
- *The International Association for Public Participation*, www.iap2.org [10.04.2017].

Streszczenie

Projekty partycypacyjne realizowane w przestrzeni miejskiej mają grono zwolenników i przeciwników. Celem tego artykułu jest określenie możliwości i ograniczeń tego typu działań przestrzennych na przykładzie zrealizowanej w 2013 roku *Podwórkowej rewolucji* w ramach tworzonego projektu *Edukacja obywatelska w działaniu* przy współpracy z *Fundacją Innowacji Społecznej* oraz należącym do niej Domem Sąsiedzkim – *Gościna Przyjaciół*, podczas której mieszkańcy i użytkownicy pięciu oruńskich podwórek brali czynny udział w całym procesie projektowym.